

Stiftsbibliotekets rammer fra middelalder til nutid

Af Anette Kruse

De gejstlige og deres bøger i Riddersalen

I begyndelsen af 1800-tallet var Johan Tauber rektor ved Roskilde Katedralskole, som dengang lå vest for Domkirkens nordre tårn, bygget sammen med kirkegårdsmuren. Meget praktisk boede rektoren et stenkast herfra i forgængerens for den bygning, der stadig kaldes Rektorboligen. Her stod også hans vældige bogsamling. Tauber var nu en ældre herre og hans økonomi var ikke alt for god, men heldet tilsmilede ham, da der i 1804 kom en indflydelsesrig, boginteressert person til byen. Det var domprovst Jens Michael Hertz, og han kom med det forslag, at man købte Taubers bogsamling, og med den som grundstamme oprettede et Stiftsbibliotek, hvis ejer skulle være Roskilde Domkirke. Dette projekt blev gennemført med biskop Münters aktive indsats og kong Frederik 6.s velsignelse.

Spørgsmålet var så: hvor skulle alle disse bøger placeres? Igen spillede tilfældighederne ind, for biskoppen ledte også efter plads til et mødelokale, da det hus, der hidtil var benyttet til landemode, nu var revet ned. Landemode var (og er) de møder, som biskoppen to gange årlig holdt med stiftets provster. Huset havde ligget som en del af den nordre kirkegårdsmur, næsten ved det østre hjørne. I middelalderen havde det tjent som mødested for Domkirkens kalentegilde, der var et broderskab for byens gejstlige, og kaldtes derfor Kalentehuset. Efter reformationen var det blevet benyttet ved landemoder. Nu var bygningen imidlertid slemt forfalden, og i begyndelsen af 1811 blev den solgt til nedrivning. Man stod derfor og manglede husly både til landemoderne og til det nyoprettede bibliotek. Begge dele hørte under Domkirken, og snart blev det besluttet at anvende Helligtrekongers Kapel til formålet. Kapellets overetage, Riddersalen, havde en årrække været brugt som pulterrum, men efter den herostratisk berømte auktion, der fandt sted her i 1806, og hvor Domkirken solgte nogle af sine største klenodier fra middelalderen som gammelt bras, var der god plads.

Riddersalen, som i dag huser Domkirkemuseet, er et hvælvet rum med en lidt undersætsig centralsøjle og med et grundareal på omtrent 12x12 m. Lys kom alene fra de store vinduer mod syd, idet østvinduerne var blevet blændet i slutningen af 1700-

tallet ved opførelsen af Frederik 5.s Kapel. Oprindeligt var indgangen i vestvæggen fra den vindeltrappe, der stadig findes i muren mellem kapellet og søndre våbenhus. På et tidspunkt var døren blevet tilmuret, og i stedet slog man hul fra galleriet og klarede sig med en stige. Senere forbedrede man adgangen ved at hugge trappetrin i muråbningen, hvilket man ikke kunne byde de ærværdige gejstlige, så da landemodet flyttede herop, blev der efter kongelig ordre bygget en ordentlig trappe.

Omstændighederne omkring Riddersalens nyindretning i 1812 kender vi ikke meget til. Dog meddeler biskop Münter i et brev fra 23. febr. 1811, at han har bedt arkitekt Meyer om at besørge det fornødne til istandsættelsen af Landemodets nye lokale. Der må være tale om Johan Andreas Meyer (1783-1822), som i 1811 var blevet konstitueret som stadsbygmester i København, og på denne tid var beskæftiget med omdannelsen af Bistrup Hovedgård vest for Roskilde til St. Hans Hospital.

Rummet blev i al fald disponeret således, at østre del blev indrettet til stiftsbibliotek, vestre til Landemodesal. Det er yderst kortfattet, hvad arkiverne melder om bibliotekets fysiske fremtræden. Den 20. juni 1812 anvises domprovst Hertz 5.500 rdl. til bibliotekets indretning fra Domkirkens lukkede kasse, og igen 24. oktober samme år yderligere 500 rdl. Men hvad pengene gik til – udover indkøb af bøger – nævnes ikke. Der må dog i sagens natur være indkøbt reoler!

Bedre er vi stillet, hvad Landemodedelen angår. Der findes en beskrivelse af rummet fra landemodet 8. juli 1812. Den lyder i sin korthed således: "Denne Sal er nu ved et tralværk (gitterværk) afdeelt saaledes, at den halve Del indeholder Stifts-Biblioteket, og den anden har et langt Bord, bedækket med grønt Klæde og omgivet med 24 nye Stole foruden 2 Lænestole, 2 tresædige Stole og et lidet Bord. – Biskoppernes Portraiter vare nylig oppudsede og ophængte på Væggene".

Den gamle samling af bispeportrætter, som havde hængt i det nedrevne Konventhus, havde netop skiftet ejer, idet den blev afstået fra stiftets gejstlige til Domkirken. Til gengæld skulle Domkirken fremover betale istandsættelse og vedligeholdelse.

Det var en lokal snedker, H. Olsen, som gav tilbud 12. aug. 1811. Det lød udover et stort bord, bænke og en skranke med døre, bl.a. på et stakit på 73 al al, rundt med sine behørigte døre. Økonomien var åbenbart ikke den bedste, og det hastede med arbejdet, som skulle være færdigt til landemodet i oktober. Stiftsamtmænd Moltke godkendte snedkerens overslag og aftalte med ham, at Domkirkens bønder skulle transportere materialerne. Nogle dage efter skrev Moltke til domprovst Hertz, og bad

Helligtrekongers Kapel, set fra syd.

ham om at skynde på snedkeren og presse ham på prisen. Det medførte, at det runde stakit, der skulle dele rummet, blev ændret, så det kom til at gå i lige flugt. Så det stakit, der som regel omtales som et jernstakit, var altså af træ! Skranken med døre var sandsynligvis en slags vindfang, et arrangement der kendes fra andre steder i kirken, og som var nødvendigt for at undgå træk. Det finere inventar, de 24 stole, var fremstillet af stolemager Holm i Skidenstrædet (Krystalgade) i København. De finansieredes ved salg af stole og borde samt kakkellovnen fra det gamle Konventhus.

Denne nyindrettede sal dannede ramme om N.F.S. Grundtvigs optræden i forbindelse med landemodet i oktober 1812, hvor han glædede – og trættede – sine tilhørere med oplæsning af sit vældige epos "Roskilde Riim". Se boks side 50.

Hvordan har adgangen herop været nede fra kirken? Der fandtes dengang en vindeltrappe af jern i Oluf Mortensens våbenhus. I 1871 blev den taget ned og åbningen i hvælvet tilmuret. Det må være den trappe, der benyttedes, for Smith fortæller, at da mødedeltagerne efter Grundtvigs oplæsning ved midnats-tid forlader kirken, går de "i Halvskumring langs med Omgangen til den mørke Vindeltrappe, inden vi kunne naae Kirken".

Grundtvig og Landemoderne i 1811 og 1812

Grundtvig deltog i tre Landemoder, mens han var kapellan i Udby fra 1811 til 1813. I 1809 havde den nye biskop Münter fået kongens tilladelse til at afholde forelæsninger efter de egentlige forhandlinger i Landemodet. De tre gange hvor Grundtvig deltog i arrangementet efter Landemodet, holdt han hver gang en forelæsning eller oplæsning, fordi han mente, at det var "den ypperste indretning til religions og videnskabeligheds fremme, der i mange år er gjort; ti således må man vel med føje kalde det klerkemøde, hvor det levende ord indsættes i sin tabte ret, hvor præster samles for at oplive, opvarme og styrke hinanden i de onde dage."

Første gang forelæste Grundtvig d. 2. oktober 1811 en afhandling med titlen: "Et par ord om gejstlighedens videnskabelighed", hvor han fremhævede, at det var vigtigt at studere de tre sprog, "i hvilke Jesu kongenavn blev skrevet over korset". Han mente nemlig, at der var sket en sørgelig tilbagegang med dette studium.

På Landemodet d. 8. juli 1812 holdt han en forelæsning om oplysning, og Grundtvig var den sidste der forelæste, og det blev sent inden han var færdig. Alle var da heller ikke tilfredse med den lange aften, og en af de misfornøjede foreslog, at indlæggene skulle censureres inden oplæsningen. Da Grundtvig gik fra Landemodesalen på første etage og ned i domkirken, blev han ramt af al den historie, som bygningen rummede. F. Rønning skrev i en biografi om Grundtvig i 1908, at "alt som den unge præst vandrede frem ad mindernes kongevej, var det som der kaldtes på ham fra de svundne tider: han skulle bringe bud til sin samtid fra dem. Da fødtes i ham længslen efter at kvæde Roskilde-kirkens mindedrape...", og da han kom hjem til Udby, begyndte han straks på det værk, som skulle blive til Roskilde rimkrønike.

Ved Landemodet i oktober 1812 var Grundtvig nået så langt – men ikke færdig – at han gerne ville læse op af Roskilde-Riim. Endnu en gang var han den sidste i rækken af forelæsere, og det må have været en lang "forestilling", som til med forekom præsterne uendelig. Så det var næsten midnat inden han var færdig. Det fortælles at biskoppen heller ikke var særlig tålmodig, idet han gik ind i stiftsbibliotekets samling og så på bøgerne. Nogle af præsterne nappede en lur og amtsprovst Bøgh tændte hele tiden de stearinlys, som Grundtvig i sin iver blæste ud. Det var nær ved midnat inden han var færdig.

Da Grundtvig denne gang vendte tilbage til Udby, begyndte han straks på en omarbejdelse af digtet, så det i anden udgave blev dobbelt så langt, som det han havde læst op i Landemodesalen.

F. Rønning: N.F.S. Grundtvig, bind 2, 2. halvbind, 1980. s. 12-13 og 41-46 og Daniel P. Smiths erindringer i Kirkehistoriske Saml. 3. Rk. 4. Bd. 1882-84. s. 679f. Smith datterer dog oplæsningen af Roskilde-Riim til 1811.

Omgangen er galleriet længst mod øst. Domprovst Hertz' datter, Louise Fich, fortæller i sine erindringer, "Domprovsten i Roskilde", at hun som barn hentede sin far ved at løbe "over i Kirken, op ad de mange Trapper og rundt om ad den lange Omgang ...". Tilsvarende ved beskrivelsen af landemodeprocessionen: Nu gik processionen kun nede fra kirken over omgangen op til Riddersalen. Der var også adgang via kapitelhuset, men vist ikke særlig bekvem. Den nuværende trappe, Dronningetrappen, er først fra 1906.

Bøgerne synes altså at være kommet op i Riddersalen temmelig hurtigt, men nu forestod det store arbejde med at katalogisere dem og sætte dem på plads. Et indtryk af arbejdsforholdene fås i de ovenfor nævnte erindringer. Louise Fich fortæller her, hvordan hun som barn besøgte sin far i biblioteket, der lå bagest i Riddersalen skilt fra Landemodeområdet ved "et stort smukt Gitter tværs over Salen." Hun omtaler de, i hendes barneøjne, uhyre dobbeltreoler, som var nye og smukke og opstillede i rækker som lange gader. Bøgerne, som hendes far arbejdede sig igennem, lå i stabler dels på gulvet dels på Landemodets lange bord. Salen kunne imidlertid ikke opvarmes, så der blev ikke arbejdet om vinteren.

Jacob Kornerup: Riddersalen 1848. Roskilde Museum.

Riddersalen var imidlertid ikke den bedste ramme for nogen af de to funktioner, og allerede i 1840'erne indrettede man forsøgsvis de to sydligste rum nede i Domkirkens kapitelhus til Landemodesal. Oppe i Riddersalen arbejdede skiftende stiftsbibliotekarer med at få ordnet de kolossale bogmasser, samtidig med at det blev mere og mere klart, at man ikke kunne fortsætte sådan. I det hele var Domkirken voldsomt forfalden, og et stort restaureringsarbejde pressede sig på. Domkirkens nye værge fra 1854, den kyndige og energiske Steen Friis, der også var historielærer på Katedralskolen, kom til at lede dette store arbejde. I 1856 blev det konstateret, at gavlen i Helligtrekongers Kapel havde forskudt sig. Dertil kom, at det nogle år forinden blev opdaget, at et lille stykke af Kongesøjlen i hovedkapellet nedenunder var sprunget af. Man frygtede, at det stadigt voksende antal bøger havde forrykket balancen. Under alle omstændigheder måtte biblioteket flyttes, så bygningen kunne blive sat i stand. Det bedste og det sikreste ville derfor være at finde nye lokaler.

Nye lokaler, - men hvor?

For bogsamlingen kunne man tale om held i uheld. Problemerne med gavlen medførte i al fald, at den fik en delvis ny og bedre bygning. Biblioteket havde dog allerede længe måttet trækkes med forskellige andre vanskeligheder: Bibliotekaren havde dårlige arbejdsforhold og tog, ligesom bøgerne, skade af den fugt og kulde, der var i det uopvarmede lokale. Desuden var det et meget afsides sted for eventuelle lånere. Sagen blev derfor behandlet på Landemodet 5. juli 1854, hvor der blev valgt en komité, provsterne Steenberg, Boisen og Sørensen, som til næste Landemode skulle komme med et forslag om bibliotekets forhold, som skulle udarbejdes sammen med bibliotekets bestyrelse. Året efter bemyndigede Landemodet biblioteksbestyrelsen til at træ-

N.F.S. Grundtvig på Landemodet i Roskilde

- 2. okt. 1811 på Dionysii Landemode forelæste Grundtvig om "Gejstlighedens Videnskabelighed"
- 8. juli 1812 på Johannis Landemode en forelæsning "Om Oplysning"
- 4. okt. 1812 på Dionysii Landemode læste han digtet: "Roskilde-Riim"

Heinrich Hansens maleri af domkirken fra o. 1850 før ombygningerne. Man ser "refectoriets" østgavl og den lille bindingsværks-længe.

de i underhandling med Domkirkens bestyrelse om erhvervelsen af et nyt bibliotekslokale. Komiteen for Sjællands Stiftsbibliotek fremsatte derfor i februar 1857 det ønske, at Domkirken, som ejer af biblioteket, ville anvise et bedre egnet lokale, - komiteen selv havde ingen ideer. Efter en gennemgang af sagens akter kunne Biskop Martensen i marts i et brev til Kirke- og Undervisningsministeriet fastslå, at hverken kapitelhuset eller det nyistandsatte refektorium kunne rumme de ca. 20.000 bind. Biskoppen tilsluttede sig imidlertid en ide fra Domkirkens værg, Steen Friis, om, at der kunne opføres en ny bygning ved den østlige gavlmur af refektoriet i umiddelbar forbindelse med dette i nord-sydlig retning. Her fandtes den fornødne plads på et grundstykke, som tilhørte Domkirken. En anden fordel var, fremhævede biskoppen, at man her kunne opnå det nødvendige lysindfald i bygningen.

Martensen henstiller derfor, at det overdrages en arkitekt at forfatte behørig tegning med tilhørende overslag, for at bringe tilbygningen i størst mulig harmoni med refektoriet. Omkostningerne foreslås afholdt af Domkirkens kasse, eventuelt suppleret med midler fra Bibliotekets kapital, der var på 4-5.000 rdl.

Portræt af Steen Friis
(1801-1875). Fra gravsten
på Gråbrødre Kirkegård.

”Refektoriet”

Den bygning, der omtales som det biskoppelige refektorium (spisesal), er den vestligste del af det nuværende konventhus. Denne grundmurede bygning stammer formodentlig fra 1400-tallet, har hvælvede kældre (parallelle, tøndehvælvede), og en fint profileret vestgavl med rudermønstret murværk i glaserede sten forneden. Dens oprindelige funktion fortaber sig i historiens tåger, men det er sandsynligt, at den på en eller anden måde har hørt til den gamle bispegård, der blev nedrevet i 1733. Navnet refektorium må dog anses for en romantisk betegnelse fra 1800-tallet.

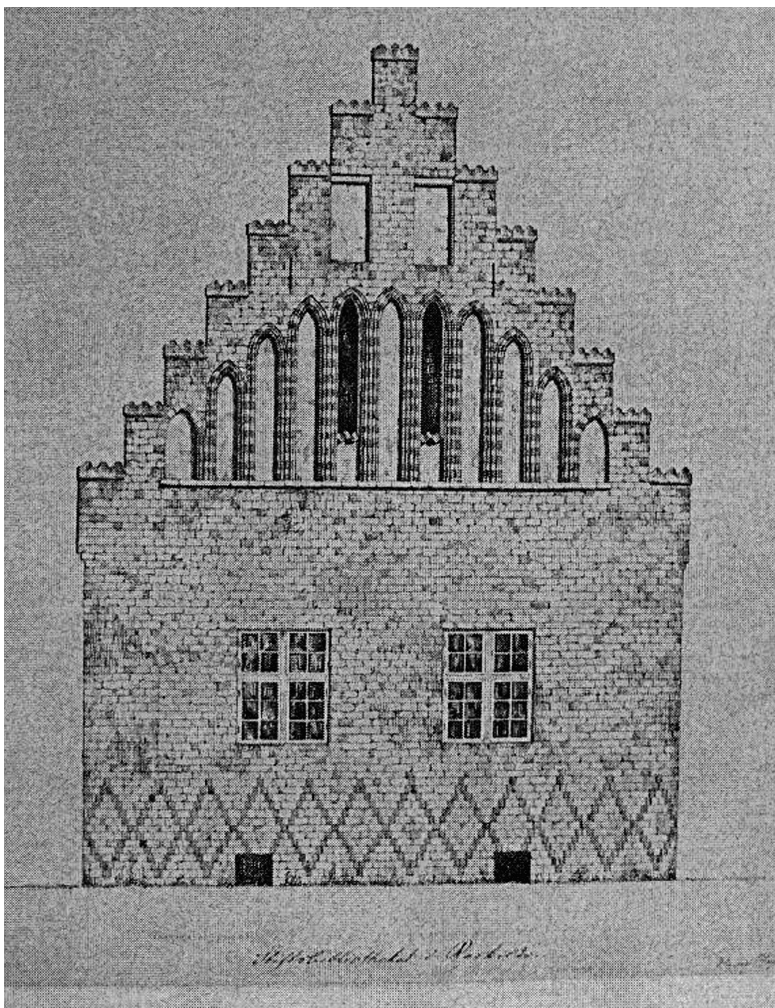
I 1761 beskrives bygningen som et lejehus, tilhørende Claus Munch, og beboet af kantor Gjessing. Det var en grundmuret bygning 18 al øst-vest, 13 al bred og 8 al høj med to spidsgavle. Indrettet til beboelse med 2 vindovne og to skorstene, 6 dobbelte fag vinduer med 4 rammer og under hele bygningen en hvælvet kælder med afdelinger. På sydsiden heraf en længe på 4 fag, 1 etage, egebindingsværk, tavlemur og stentag, heri køkken og spisekammer, og en skorsten, 2 1/2 fag enkelt vindue.

I 1830 købte Katedralskolen huset på auktion for at bruge det som gymnastiklokale, men da skolen snart efter fik en ny bygning, blev det i 1845 (iflg. St.Friis skete dette ved kgl. Resolution af 18.okt 1844) solgt til Domkirken, der anvendte det som materialhus. Umiddelbart nord for huset lå en bygning, der omkring 1840 benævnes fabrikant Bøttigers sted og jord. Klædefabrikant Bøttiger solgte imidlertid ejendommen til kommunen, der i 1855 flyttede byens fattigskole, Friskolen, som oprindelig havde ligget i Bredgade, hertil. Domkirkens materialhus, ”refektoriet”, blev under koleraepidemien 1853-56 overladt til kommunen som sygehus, og blev straks efter sat grundigt i stand med H.S. Sibbern som arkitekt.

Vestgavlen fik helt nye ”gotiske” vinduer med indfatninger af glaserede sten, og der kom helt nyt tagværk. Da Domkirken i 1853 måtte afgive sit nyerhvervede materialhus til lazaret, blev der, til dels på byens regning, opført et andet materialhus på gårdspladsen ved siden af. Da nu Stiftsbiblioteket opføres, bliver dette nedrevet og materialer herfra anvendt til det nye materialhus, som ses på billedet s. 61 med gavl ud mod gaden øst for biblioteket.

Arkitekt Meldahl får opgaven

Alle var enige om, at det var vigtigt, at arbejdet blev overladt til en af landets dygtigste arkitekter. Steen Friis mente, at de to eneste, der var i stand til at løse den vanskelige opgave var J. D. Her-

*"Refektoriets" vestgaaf,
Heinrich Heger, 1855.
Nationalmuseet.*

holdt og F. Meldahl. Herholdt gled imidlertid ud, muligvis fordi han i forbindelse med en samtidig påtænkt konkurrence om Kongeportens udformning havde skrevet et langt, noget krukket brev til Friis. Heri afviste han at deltage med den begrundelse, at han ikke har det godt med konkurrencer, da de lægger et sådant pres på ham, så han ikke kan yde sit ypperste. – men hvis han kunne få opgaven uden en konkurrence, ville han påtage sig arbejdet "med særdeles fornøjelse." I øvrigt var han på denne tid travlt optaget med Universitetsbiblioteket i København.

Hvor om alting er, så blev det Meldahl, der fik opgaven med biblioteksbygningen. Efter forskellige forslag godkendte Stiftsøvrigheden den 28. nov. 1857 hans endelige projekt.

Den dengang 30 år gamle Ferdinand Meldahl (1827-1908), er i dag vel umiddelbart mest kendt for at have stået for genopbygningen af Frederiksborg Slot efter branden i 1859 og for færdig-

gørelsen af Marmorkirken i København (1894). I Roskilde havde han slået sit navn fast ved, sammen med arkitekterne Wolf, Sibbern og Herholdt, at have tegnet Gråbrødre kirkegårds kapel fra 1857, som i kraft af den intensive brug af murstenens muligheder opfattes som en af 1800-tallets mest skelsættende bygninger. På flere rejser i Europa havde han tilegnet sig en stor viden om arkitektur, både den moderne og den klassiske. Han blev hurtigt en indflydelsesrig mand, der satte sit præg på tidens bygninger. Blandt hans arbejder er adskillige herregårdsrestaurationer / - moderniseringer. En sådan mand var oplagt til opgaven med Stiftsbiblioteket.

Op mod midten af 1800-tallet skiftede arkitekturen udtryk, idet man efterhånden forlod det klassicistiske ideal, som C.F. Hansen herhjemme stod som den største eksponent for. Vor Frue kirke og Domhuset i København er velkendte eksempler, og i Roskilde havde Hansen efter Harsdorffs død fuldført Frederik 5.s kapel. Denne stramme stil mistede imidlertid sit greb om den nye generation af arkitekter, der var født i 1820-30'erne og havde haft lærere som Gottlieb Bindsbøll. De så sig om efter andre idealer, geografisk og tidsmæssigt. Man rejste naturligvis stadig til Rom, men flere - som Meldahl - fortsatte til Athen og til Istanbul, det byzantinske riges gamle centrum. Desuden hentedes inspiration i den europæiske fortid. I Danmark var det kunsthistorikeren N. L. Høyen, der opfordrede de unge kunstnere og arkitekter til at drage ud i fædrelandet og hente inspiration. For arkitekterne var målet især middelalderens bygninger af røde mursten og formsten. Meget betegnende for denne nyorientering er det udtryk, som komponisten C.E.F. Weyse anvender om C.F. Hansen, da Hansen efter Københavns bombardement havde valgt at opføre Vor Frue kirke, ikke som den gotiske kirke, den havde været, men som et klassicistisk tempel. Weyse kalder ham "den anti-gotiske barbar."

I Roskilde var der i 1840'erne omkring Domkirken opført flere pudsede senklassicistiske bygninger, som Katedralskolen af hofbygmester Jørgen Hansen Koch fra 1842 og den næsten samtidige, mere beskedne Meyercrones Stiftelse.

Opgaven her var at bygge et gejstlighedens bibliotek, hvilket skulle ske ved at føje en bygning til et allerede eksisterende middelalderligt hus, og Meldahl valgte at lade hele komplekset fremstå som en middelalderlig bygning i røde og sortglaserede munkesten. Inspirationen hentede han dels i den gamle bygning, dels - til det endelige projekt - i Domkirken. Vinduerne udformedes som Domkirkens i tregrupper og indgangspartiet er tydeligt påvirket af gavlen på Olaf Mortensens våbenhus.

Meldahls tegninger til biblioteket

Der kendes fire tegninger fra Meldahls hånd. En der er udateret og usigneret med påtegningen "Stiftsbibliotheket", stemplet "6 d", og med håndskrevne forklaringer med Meldahls håndskrift. Tegningen viser hele sydfacaden, en plan over hele bygningen, den gamle bygnings vestgavl og den nye bygnings østgavl.

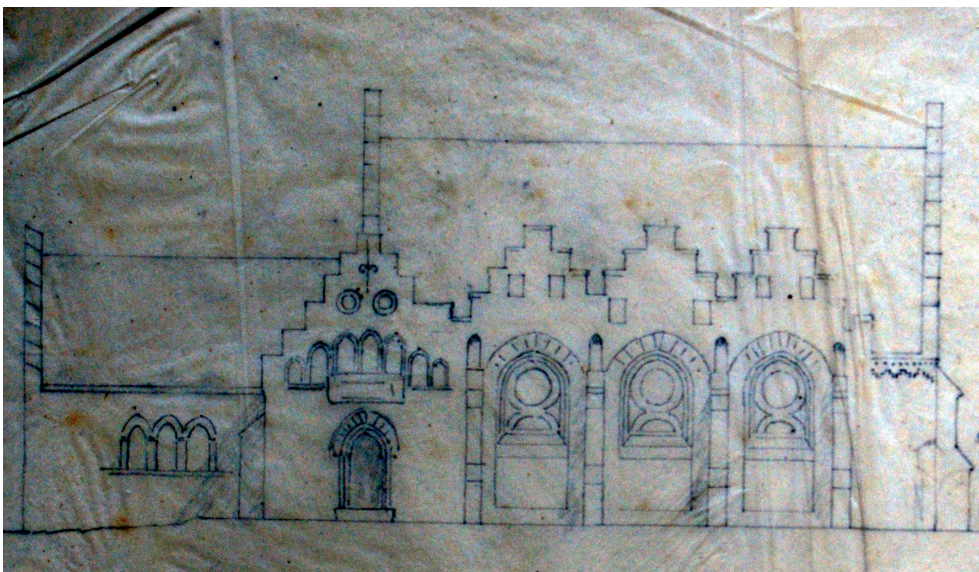
Desuden er der tre samhørende tegninger med påtegningen "Tegninger til et nyt Stiftsbibliothek i Roeskilde" stemplet "6a, 6b, 6c" alle signerede og daterede 2(6) juni 1857. 6a: plan af Stiftsbibliotheket i sin helhed, 6b: tværsnit og længdesnit af østfløjen, og tværsnit af forhuset med entre, 6c: facade mod vest og øst.

På 6a har Meldahl skrevet: "Opgaven ved vedstaaende Projekt lød: Ved Tilbygninger til den i Tegningerne viste gamle Bygning (Y) at skaffe et Bibliothekslokale til circa 30.000 Bind for circa 7000 Rdl og om muligt benytte de reoler, der nu haves".

Tegningen 6d skiller sig afgørende ud fra de andre. Syd gavlen er højere og placeret længere mod øst. Desuden er facadens tre vinduer ret særprægede, og over hvert løfter sig en kamtakket gavl – et træk der kunne være inspireret af læremesteren G. Bindesbølls kirke i Hobro (1850-52).

Det arkitektoniske udtryk er et temmelig voldsomt for så lille en bygning, og sandsynligvis er det denne tegning Steen Friis hentyder til, da han 7. juni 1857 skriver til Meldahl: "Bliv ikke vred kjære Ven fordi jeg yttre mig uforbeholdent om Deres Tegning til Stiftsbibliotheket. Jeg frygter nemlig for at Overautoriteterne ville forkaste den paa Grund af dens om jeg saa maa sige alt for stærke Fremtouring i architectonisk Henseende. Troer De ikke at en Simplificering her vilde være tilraadelig? Det kan og maa ikke holdes ude af Betragtning, at Stiftsbibliotheket benyttes saare lidet, og at den hele Indretning ikke svarer til Øiemedet. Det bør ikke glemmes at Stiftsbibl. er en Abort (– sidste sætning er forsøgt udraderet, AK). Der synes derfor heller ikke Anledning til at indklæde dette dødfødte Stof i en saa festlig og opmærksomhedsvækkende Dragt, som Bygningen vilde afgive efter Deres Tegning .. Turde ikke det gamle Refectorium, med hvilket de nye Bygninger skulle forenes, afgive Texten, hvorover der her bør prædikes. –"

Meldahl tager straks Steen Friis' kritik til sig. Han forklarer Friis, at det er domprovst Ortved, formand for Bibliotekskomiteen, der har inspireret til det indsendte forslag. Ortved havde snakket om et stort læseværelse, om aftrædelsesværelse for bibliotekaren og om muligt bolig for denne på 2 til 3 værelser "Hurraa det er en glimrende Sag." Meldahl vil nu lade gallerierne falde

Meldahls første udkast til Stiftsbiblioteket. Roskilde, 6a. Domkirkes arkiv.

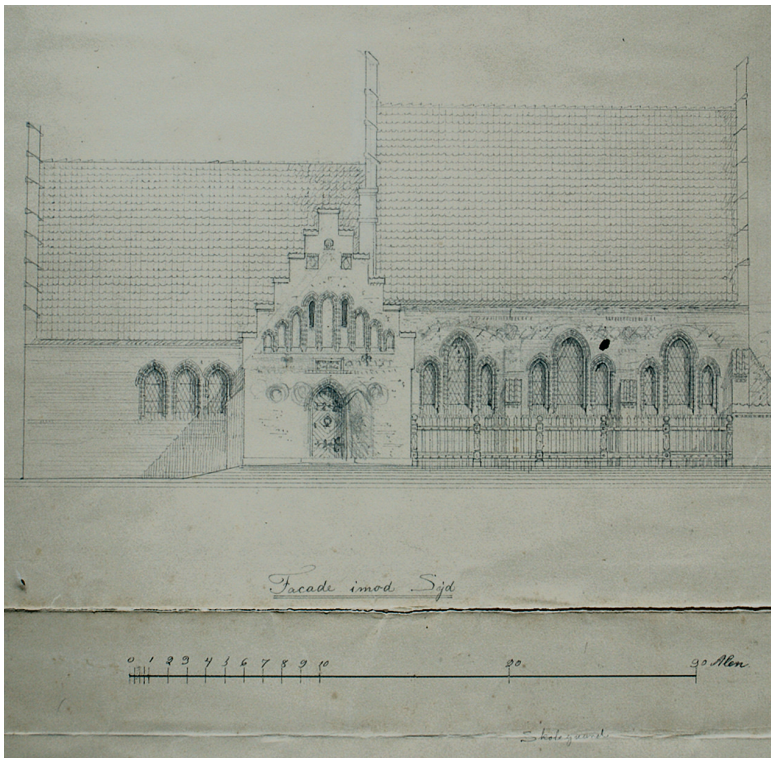
bort og gøre bygningen kortere og lavere, men " jeg vil ikke ... sætte mit Navn under noget Bibliotheksprojekt, som ikke viser at der her er tænkt godt og sandt til bunds i Sagen." Kort tid efter indsender han et nyt sæt tegninger, som må være 6abc. De modtages positivt, Friis er tilfreds og noterer sig, at der er anvendt stor økonomi og desuden valgt en "smuk og passende Bygningsstil."

De to ændringsforslag, som Meldahl på samme tid fremførte, blev også godkendt. Det drejede sig dels om at opføre en skillemur ind mod materialgården, dels om at udvide den nye bygning med 4 al mod øst. Ganske vist måtte budgettet så overskrides, men det ville sikre biblioteket mod pladsmangel i lang tid fremover.

En lille ting måtte dog først bringes i orden, for Meldahl havde placeret fire stræbepiller mod nord, dvs. på Friskolens grund. Det blev ordnet ved et mageskifte, så skolen til gengæld fik en strimmel jord øst for biblioteket, som eleverne pålægges at bruge som adgangsvej. Det indgår i aftalen, at kommunalbestyrelsen og skolekommissionen skal forpligtige sig til ikke at åbne adgang til Friskolen over kirkegården (Domkirkepladsen) for skolebørnene!

Biblioteksbygningen opføres

Grundstenen blev lagt 25. maj 1858. Munkesten og forskellige profilsten blev indkøbt på Klostermosegård Teglværk ved Helsingør, mens pottemager F. Brack leverede de glaserede sten fra det nyopførte Kamstrup Teglværk. Nu gik man i gang. De ledende håndværkere var murermester Johan Heinrich Schumacher og tømrermester Harald Weber. Helt smertefrit gik det ikke, for på

Meldahls (næsten) endelige tegning af Stiftsbiblioteket, 6d. Roskilde Domkes Arkiv

samme tid var der store restaureringsarbejder i gang på Domkirken. Først måtte Meldahl bede Friis om at lade være med at købe mur- og tagsten, før han med sikkerhed vidste, hvor mange der var brug for. Men helt slemt blev det, da Friis gav Johan Frederik Schledermann, som var murermeister ved Domkirken, lov til at tage af de mursten, som var beregnet til Stiftsbiblioteket. Meldahl blev rasende. Det har i det hele været svært for de to herrer, der begge var vant til at bestemme, at samarbejde med så store projekter i gang samtidig – hvem havde bestilt hvad til hvilket arbejde? Den urbane tone blev dog opretholdt, i al fald på skrift.

Den 30. okt 1858 var man så langt fremme med arbejdet, at tømrermester Weber modtog 50 rdl. af Sten Friis, dels som "Dusør" – formentlig for at være blevet hurtigt færdige -, dels til brug ved et rejsegilde for arbejderne.

Så var bygningen færdig. Men reoler skulle jo også til. Der blev fremstillet nye, men så vidt det kunne lade sig gøre, blev de gamle fra Riddersalen flyttet med over. I marts 1860 fik snedker O. Hansen betaling for forskellige reoler med bagbeklædning, tre, der er 2,10 cm høje, men af forskellig bredde: 1,45 m, 1,20 m og 1 m, samt en, der er 1,15 m høj, 6,5 m bred, og 25 cm dyb. I juni leveres yderligere tre: to der er 2,40 m høje, 75 cm brede og 22 cm dybe samt én, der er 1,20 høj, 7 m bred og 27 cm dyb.

Desuden betales snedkeren for en servante med skab under, til servanten hørte en blikæske på 56 x 40 x 15 cm. Hvad den blev brugt til er uklart, men udtrykket servante kan blot dække over et frasætningsbord, blikæsken kan måske have været til opbevaring af skriveredskaber, stempler og lignende. Reolerne males (brun?-)gule, servanten gives egetræsmaaling og blikæsken lake-res af maler Ehlers.

Udvendig var der altså tale om en romantisk middelalderlig bygning, men indvendig havde Meldahl foreslået noget så moderne som et vandskyllende kloset. Økonomien var stram, så det blev ikke til noget. Men hvordan med opvarmning. På billeder ses det, at der var skorsten på bygningen, så der må jo have været en kakkelovn, og på et tidspunkt er der tale om, at biblioteket kan nyde godt af Domkirkens brænde. Men da der kun blev fyret, når der var folk i bygningen, måtte der komme problemer med indeklimaet.

Hvordan fungerede den fine nye biblioteksbygning?

Billedet her er fra Illustreret Tidende, der i novemhernummeret

1859 er bygningen færdig og indføres 16. marts som matr. Nr. 200a tilhørende Domkirken, i brandtaksationsprotokol-len:

a. Biblioteksbygningen

1. Til Domkirkegården 10 fag, 1 etage højt, grundmur til alle sider med tegltag. Kælder under hele bygningen, der er hvælvet, indrettet til 3 lokaler; 1. etage indrettet til 1 stor Biblioteks-sal, á fag 250 ... 2500

2. øst for fornævnte, 15 fag, 1 etage høj, grundmur til alle sider, stentag, indrettet til en stor bibliotekssal, á fag 300 ... 4500

3. Til Kirkestræde, 9 fag, 1 etage højt, grundmur til alle sider og tegltag, indrettet til 1 værelse, 1 kammer med opgang til loftet og et loftsværelse afdelt i 2 rum, á fag 250 ... 2250

b. Materialhuset, 12 fag, 1 etage højt, grundmur med undtagelse af vestre side, der er bindingsværk med murede vægge, og tegltag, á fag 120 ... 1440

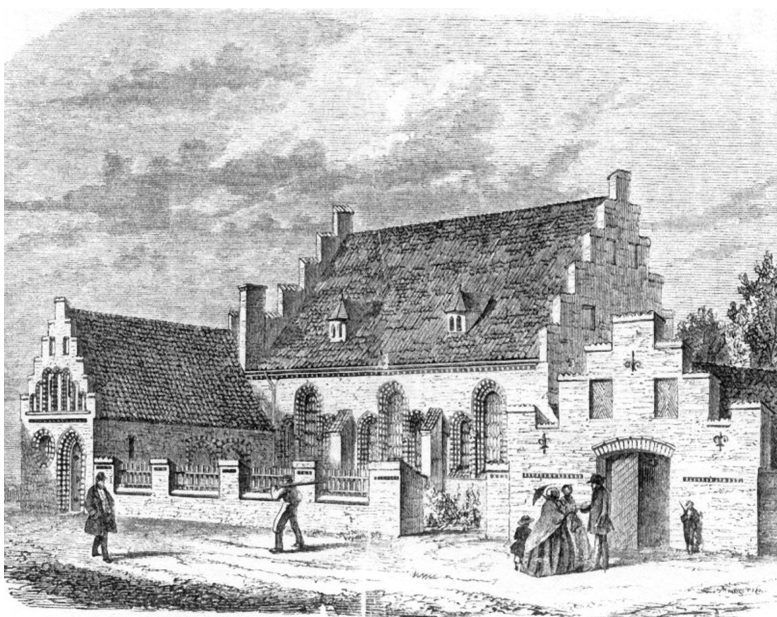
c. 28 alen ringmur mellem a. og b., deri 4 fag stakit ... 1000

d. 4 fag plankeværk

e. 2 lokummer af bindingsværk med murede vægge, nordre side grundmur, med zinktag ... 60

i alt: 11.790 rd

Stiftsbiblioteket 1859. Fra
Illustreret Tidende.

1859 bragte en omtale af Stiftsbiblioteket på forsiden. Artiklens forfatter er begejstret: "Den er i gotisk stil ... med rige profileringer og livlige farvespil med sorte og grønne profilerede ornamentsten. Forsiden er prydet med 9 buevinduer, ordnede 3 og 3 i grupper, med pyntelige halvsøjler og kraftige profileringer, der veksler med rødt og sort. I det runde vindue ved indgangen sidder Domkirkens våben, korset med nøglerne, i farvet glas. Bibliotekar Hundrup viser om, her er en forstue, en smuk lille læsestue og to store sale med reoler til 30.000 bd, i hvilke bøgerne allerede er opstillede. Alt frembringer et behageligt indtryk, navnlig giver den store sal ligesom lyst til litterære sysler, hvortil stedet med sin ro og hyggelighed egner sig. .. Man må tilstå, at det er lykkedes kunstneren at give denne lille bygning præg af solid kraft og ... hele hin tidsalders ejendommelige stemning, som passer så godt til dens omgivelser".

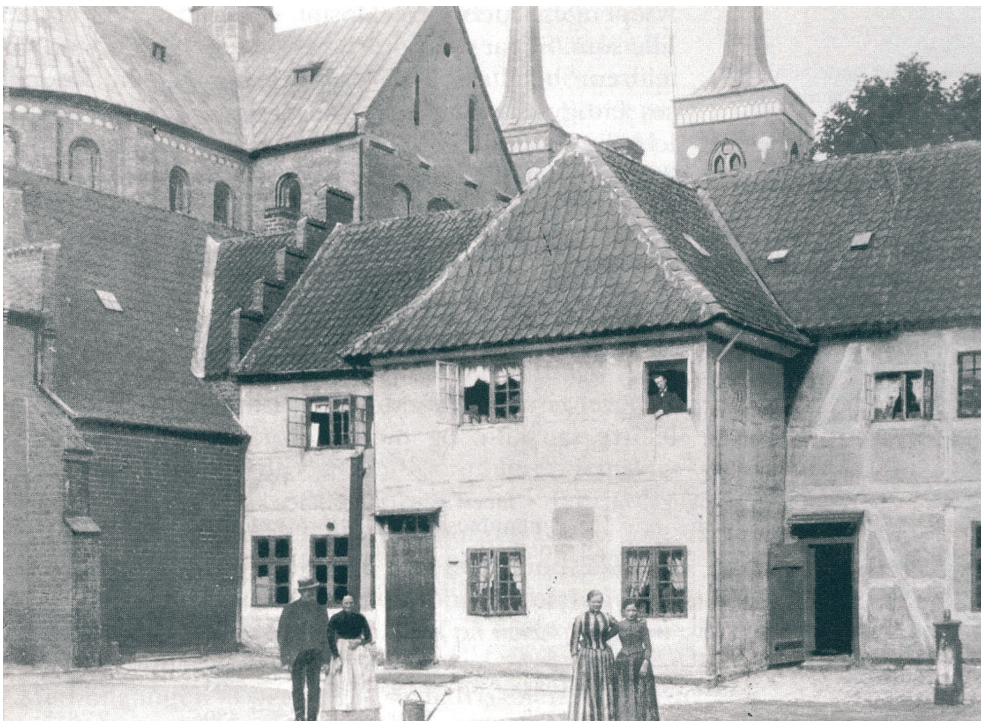
Knap så begejstret var Domkirkens værge Steen Friis, der på baggrund af sit arbejde med Domkirken, havde sat sig godt ind i kunst og arkitektur. Han påpegede det stilmæssige: Hvorfor har Meldahl ikke lagt sig nærmere til det eksisterende gamle hus? Hvorfor har han brugt vekselskifte og ikke munkeskifte, og hvorfor den tredelte vinduesordning. Og så det mere praktiske: Hvorfor er vinduerne ikke smigede? Enkeltvinduer med stærkt skrånende lysninger ville have givet et langt større lysindfald. Sådan byggede de gamle, men vi – „wir wollen besser machen, wir wollen was noch nie dahgewesenes hervortreten lassen.“ Friis' oprindelige begejstring for Meldahl synes forduftet. Men det

var jo også ham, der som Domkirkens værge, skulle leve med eller forsøge at løse de problemer, som et forfejlet byggeri ville bringe.

Desuden havde der, som nævnt, været problemer på byggepladsen. Da nu det endelige regnskab skulle gøres op, kom Friis og Meldahl igen alvorligt på kant med hinanden. Meldahl nægter at attestere en del regninger, som han mener, at han ikke har haft mulighed for at kontrollere. Han har modtaget tømmer fra Domkirkens lager i den tro, at det blev billigere, men det blev langt mere kostbart, og fællesskabet om kalkkullen er også gået galt. Meldahl havde forestillet sig, at det var "et Gode som den rige Domkirke velvilligt ydede den tarveligt stillede Biblioteksbygning" – men nej. Pengene skulle falde. Først nogle måneder efter at biblioteksbygningen er afleveret, kommer der en oplødning, og de bliver – næsten – venner igen. Meldahl skriver begejstret til Friis om de mange opgaver han har nu, og tilbyder ham en tur til København for at se på alt det nye. Men det er vist et spørgsmål, om det blev til noget.

Imidlertid er man fra højeste sted tilfreds med byggeriet. Selvom budgettet er overskredet med godt 820 rdl udover den bevilgede sum på 8000 rdl. skriver stiftsøvrigheden til ministeriet, at det er i orden, overskridelsen synes rimelig og har været med til at "give Bygningen den fornødne Soliditet og Skjønhed."

Stiftsbiblioteket var bygget sammen med Friskolen, der blev nedrevet 1891.

Mug og skimmel – lys og luft

I sommeren 1906, næsten 50 år efter at Meldahl havde afleveret sit Stiftsbibliotek, var en stor ombygning i gang. Alle bøgerne – næsten 35.000 bind - var bragt væk, for nu skulle der skaffes lys og luft. Så tidligt som i forsommeren 1860 havde provst Ortved klaget over, at biblioteket var fugtigt, og at bøgerne var begyndt at blive skimlede. Ikke så underligt. Vinduerne kunne ikke lukkes op, – højst en enkelt rude i hvert, og det kun med stort besvær. Provsten foreslår flere vinduer og én eller flere kakkellovne.

Men ingen har overskud til at gøre noget, og da alle, som betragter bygningen ud fra den æstetiske synsvinkel, lovpriser den, bliver de, der står med de praktiske problemer, ikke hørt. Først efter at biskop Skat Rørdam i 1902 havde aflagt biblioteket et besøg, sker der noget. Biskoppen var rystet, næsten alle bøger var mugne og nogle af de virkelig værdifulde ved at rådne op.

Nu er det Domkirkens arkitekt, Hans J. Holms tur til at konstatere, at miseren skyldes fuldstændig manglende ventilation, herunder det faktum, at der ingen vinduer var mod nord. Ti år før var Friskolen revet ned, og da Domkirken nu ejer grunden, er der ingen problemer ved at åbne mod nord. Holm noterer sig desuden, at bøgerne adskillige steder står i to rækker bag hinanden og bemærker: "det der trængtes til var en Bibliothekar og ikke en Arkitekt." Han efterlyser et kærligt tilsyn med bøgerne og rummet og er meget bekymret, da svamp og mug er tro følgesvende i sådanne lukkede lokaler.

Der må luft og lys til, og reolerne må flyttes, så de står på tværs af rummet med luft på begge sider. Ingen reoler må stå op ad ydermurene, og de fritstående må ikke være højere end, at der kan være luft ovenover. Holm er ikke rigtig glad for det, men situationen kræver, at man må ofre den særlige stemning, som bibliotekssalen havde før, som han skriver: det vil forvandle bogsalen til et "Boggjemme-Magazin".

Arbejdet fandt sted hen over sommeren 1906 og blev udført ved anden generation af Domkirkens foretrukne håndværkere, murermester C. J. Schledermann og tømrermester L. Weber. Men først måtte bøgerne jo flyttes til et tørt rum med sol og luft, så svampesporene kunne komme væk. Hvem, der havde loppetjansen med at flytte de mange tusind bind frem og tilbage, nævnes ikke.

Man går grundigt til værks. Alle reoler tages ned, og på samtlige ydervægge afhugges den fugtige puds i op til 2 1/2 meters højde. I den gamle afdeling, hvor man også må udstemme forvitret og løst murværk, finder man spor efter gamle blændinger, vinduer og døre. Men, som Nationalmuseet skriver efter en be-

sigtigelse: overhovedet er murværket så forkludret, at det sikkert er umuligt at komme til klarhed over husets oprindelige udseende. Gulvene brydes op, der graves ud, lægges betonunderlag og asfalteres, før nye gulve kan lægges på. Mod nord kommer der i alt 10 nye vinduer med sålbænke, og ved gulvet placeres tilsvarende 10 ventilationsåbninger. Nu kunne det hele males og hvidtes og bøgerne komme tilbage i delvis nye fritstående reoler i ganske anderledes velegnede lokaler og med en ny kakkelovn.

Nyopstilling, menighedssal

Lektor J. O. Ahrnung, der var bibliotekar fra 1931 til april 1967, har fortalt om forholdene i Stiftsbiblioteket i et interview i Roskilde Tidende.

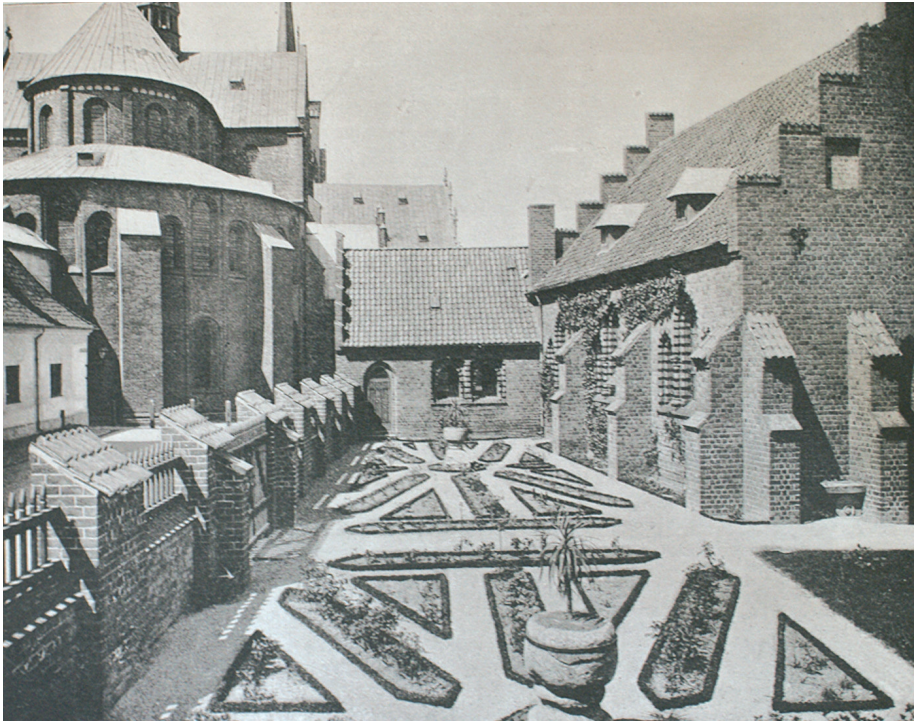
Indgangen var som i dag mod syd, hvor der var en lille entre med tre døre, til højre til haven, til venstre til en loftstrappe og lige for døren ind til bibliotekets forstue. Her stod midt på gulvet et mørkegrønt bord med stole omkring, og foran vinduerne mod øst og vest sofaer. Alt træværk var grønt og betrækket rødt – muligvis de oprindelige møbler. Dette rum var bibliotekarens arbejdsværelse. Alt var så fint, takket være bibliotekaren Haralda Poulsens indsats.

Her foregik udlån til dem, som indfandt sig personligt, og her klarede forsendelser til de andre – som jo boede så langt væk som hele Sjælland, Bornholm og Færøerne. Arbejdet bestod normalt i hjemkaldelser, indkøb af bøger, katalogisering, indbinding og udarbejdelse af årligt accessionskatalog.

I den lille sals nordlige del stod på tværs af rummet en række reoler, der nåede tæt op under loftet. Reolerne var åbne til begge sider, og flere steder stod de i flere rækker bag hinanden. Mod syd var der reoler langs væggene, og på gulvet stod et fritstående lyst malet og meget bredt bord, som fyldte næsten hele rummet på langs. En særlig reol fandtes her til sjældne og særligt værdifulde bøger. Den stod tæt ved døren, så bøgerne kunne skaffes ud hurtigt i tilfælde af brand. Her fandtes også en grønmalet pult, som Ahrnung formoder måske har stået i Riddersalen. Det kunne jo være den, som nævnes af Steen Friis i forbindelse med et indbrud i Domkirken i juli 1856, da døren til Riddersalen blev brudt op og bibliotekarens skrivepult opdirket.

Fra den lille sal gik man mod øst ind i den store sal. Indretningen her var blevet ændret fra det, som Hans J. Holm kaldte et "Boggjemmemagazin" med reoler på tværs af rummet på hver side af en midtergang. Nu var indtrykket, at der var rigtig god plads, for omkring 1930 var salen blevet indrettet til mødelokale for menigheden. Dette kunne lade sig gøre, fordi der ved samme

lejlighed blev lagt centralvarme i hele bygningen, sådan at loftet kunne inddrages til bøger. Ved nyindretningen blev alle de reoler, som havde stået frit ude på gulvet, fjernet, til gengæld blev der opstillet lave reoler langs væggene samt to meget høje reoler op ad østvæggen på hver side af vinduerne. Sådan var indretningen frem til flytningen i 1961.

Stiftbibliotekets have i 1899, fra Ill.Tidende.

Haven

Foran det nye hus var der oprindeligt anlagt en grøn beplantet plæne, som senere blev erstattet af blomsterbede. I Domkirkens arkiv findes en plan over haven, med små, sirligt anlagte rosenbede og navnene på alle de forskellige roser. Et fotografi af anlægget i Illustreret Tidende fra 1899 viser, hvor fint haven var anlagt. Her ses også to gamle stendøbefonte, der ligesom understreger den klerikale atmosfære. De er væk nu. Den ene står i Tveje Merløse kirke ved Holbæk, den anden findes på Roskilde Museum.

Sidste flyttedag

Imidlertid var forholdene stadig ikke ideelle, og da Domkirken manglede lokaler til møder og administration, og Roskilde Kommune havde opført et stort, moderne centralbibliotek, kunne Stiftsbiblioteket igen holde flyttedag. I 1961 stod den nye biblio-

teksbygning på Dronning Margrethes vej færdig, og nu kunne den gamle bogsamling endelig få lokaler i en tidssvarende bygning sammen med andre bøger og under ledelse og opsyn af et gennemkvalificeret personale.

Utrykte kilder:

Rigsarkivet: Ministeriet for Kirke- og undervisningsvæsenet, 1.kontor:
Journalsager

Landsarkivet for Sjælland:

Roskilde Domsogns Menighedsråd: Kirkeinspektionens breve H.3.
1804-21

Roskilde Domsogns Menighedsråd: Kirkeinspektionens korrespondance H.3.: 1756-1816 og 1855-62

Roskilde Domsogns Menighedsråd: Arkitekt prof. Hans J. Holms sager H.4.: 1905-07

Sjællands Stiftsøvrighed: Kirkeresk. for sjællandske købstadskirker D.2-150: Roskilde Dom 1804-17 og 1858

Nationalmuseet, Antikvarisk-topografisk Samling: Steen Friis: Dagbog over Restaureringsarbejder ved Roskilde Domkirke I.

Roskilde Rådstue. Brandtaxation, 1857-67. Kopi på Roskilde Museum

Litteratur

H. Behrmann: Grundrids til en historisk-topographisk Beskrivelse af det gamle Konge- og Bispesæde Roeskilde med sine egne og Omegnens Mærkværdigheder, især dens Domkirke og sammes Monumenter fra de ældste Tider indtil vore Dage.1832.

Fich, Louise: Domprovsten i Roskilde. 1909.

Steen Friis: Roskilde Domkirke. 1852.

Illustreret Tidende, 20.11.1859 og 20.8.1899

J.B. Løffler og A. Clemmensen: Sjællands Stifts Landsbykirker. 1880.

Danmarks Kirker, udg. Af Nationalmuseet, 1933ff

Roskilde Tidende, 23.12 1967

Helga Stemann: F. Meldahl og hans Venner, bd.2. Kbh. 1927.